MOTTO

„...aj keď sa svet zmenil, mnohé knihy bez ohľadu na svoj vek obstáli, a naopak mnohé, hoci aj nestaré, podľa zásluhy vymizli. Ale skutočnosť, že niektoré sa iba ukryli alebo boli poskrývané, aj keď sú v nich hodnoty, po akých povedzme ťažko pátrame, nás vedie k tomu a oprávňuje, aby sme sa prehrabávali policami knižníc a všetko, čo si to zaslúži, dávali do ruky dnešnému čitateľovi na jeho úžitok, potešenie i na posledný súd.“

(Milan Korejs, 1965, prel. Zuzana Stanislavová)

ÚVOD

Preklady z inonárodných literatúr tvoria významnú súčasť slovesného kultúrneho kontextu národa. Premyslený a systematický výber textov a ich adekvátne pretlmočenie do jazyka prijímajúcej literatúry má totiž mnohoraký úžitok: obohacuje knižnú ponuku pre čitateľov o ďalšie umelecké diela a robí ju hodnotovo i tvarovo vrstevnatejšou; umožňuje dôkladnejšie poznávať iné kultúry, než je tá domáca, mentalitu iných národných či etnických spoločenstiev – má teda interkultúrny rozmer; pomáha saturovať čitateľské potreby v takých oblastiach, ktoré z určitého dôvodu nie je schopná uspokojivo zaplniť domáca spisba; stimulačne a inšpiratívne pôsobí na domácu, prijímajúcu literatúru, pretože v konfrontácii so svetom sa aj tomu, čo sa nám v našich domácich parametroch môže javiť ako výnimočné, nastaví objektívne hodnotové „zrkadlo“.

Výber kníh na preklad do prijímajúcej literatúry sa vždy riadi zásadami určitej kultúrnej politiky štátu a úrovňou demokracie kultúry. Z tohto hľadiska podľa O. Sliackeho prekladová tvorba v literatúre pre deti a mládež *„do roku 1918 podporuje jej utilitárno-didaktické zameranie, v medzivojnovom období najmä zásluhou matičnej edície Dobré slovo zas podporuje jej estetizačný trend"* (Sliacky, 2007, s. 244). Do výberu textov na preklad však vstupujú aj mnohé ďalšie činitele. Okrem iného úroveň informovanosti o pozoruhodných textoch nadnárodného kontextu, odborná pripravenosť prekladateľov, zanedbateľné nie sú ani nadnárodné osobné či inštitucionálne (vydavateľské) kontakty a pod. Spomedzi rôznorodých hľadísk výberu textov na preklad do domácej literatúry je jedným z najnápadnejších ukazovateľov ich príslušnosť k určitej národnej literatúre. Z tohto hľadiska (podľa slov O. Sliackeho, c. d.) v medzivojnovom období sa najviac prekladala česká, ruská klasická a sovietska literatúra, popri nich poľská a len jednotlivými titulmi prispela do kontextu prekladov aj francúzska, anglická, talianska, juhoslovanská a maďarská literatúra. Počas Slovenského štátu sa z pochopiteľných (politických) dôvodov znížil počet českých a ruských titulov na minimum, ale po roku 1945 práve tie opäť začali dominovať, a tak *„v 50. rokoch v počte preložených titulov jednoznačne získava prvenstvo ruská sovietska literatúra pre deti a mládež, po nej nasleduje česká literatúra"* (Sliacky, c. d., s. 244), keďže pre výber kníh na preklad bola rozhodujúca ideologická totožnosť s naším dobovým spoločensko-politickým systémom. Ako ďalej konštatuje citovaný autor, *„z doteraz dostupných informácií nie je jasné, či rozsiahly počet, približne 20-30 ruských titulov ročne, bol nariaďovaný vydavateľstvám straníckymi orgánmi, alebo bol prejavom vydavateľskej ideologickej nadpráce"* (c. d., s. 245). Preklady zo sovietskej literatúry v 50. rokoch, v rámci čoho najfrekventovanejšie boli knihy Arkadija Gajdara, väčšinou neboli kvalitatívnym obohatením a stimulom – azda s výnimkou niekoľkých titulov, medzi ktoré patrili napr. *Nevedkove dobrodružstvá* (1957) Nikolaja Nosova. Protiváhu vágnemu kvalitatívnemu výberu titulov na preklad tvorila ešte ruská klasika (Puškin, L. Tolstoj, Mamin-Sibiriak); diela V. Biankiho a román *Taškent, chlebové mesto* A. Neverova vyšli v prvých vydaniach ešte v medzivojnovom období. Aj preklady z českej, t. j. z druhej najprekladanejšej národnej literatúry, sa riadili ideologickým aspektom. Premietol sa do výberu „revolučne" orientovaných titulov, ale aj do tabuizovania niektorých autorov (J. Foglar, J. Seifert, F. Halas, V. Nezval a i.). Z poľskej literatúry boli prekladané detské príbehy, dobrodružná próza, sci-fi (napr. dielo S. Lema *Astronauti*, 1958), inšpiratívny pre vývin detskej poézie na Slovensku bol preklad básne J. Tuwima *Rušeň* (1958). Z maďarskej literatúry v novom preklade vyšli *Chlapci z Pavlovskej ulice*, preložené boli prózy Z. Móricza *Buď dobrý až do smrti* (1954), *Maturita* (1956), diela M. Jókaia. Pozitívnym činom bolo vydanie zbierky maďarských ľudových rozprávok *Prsteň hadieho kráľa* (1959) v autorskom podaní G. Illyésa. Z francúzskej literatúry bol prekladaný J. Verne; jeho romány teda saturovali citeľnú absenciu pôvodnej dobrodružnej literatúry. Z nemeckej prózy patrili k tomu najlepšiemu diela E. Kästnera *Lietajúca trieda* (1957), *Emil a detektívi* (1958), rozprávky bratov Grimmovcov (1954), ale zásluhou oficiálneho dobového postoja k populárnej literatúre dôsledne ignorovaná bola dobrodružná spisba K. Maya.

Spomedzi angloamerických autorov boli preložené romány J. F. Coopera, M. Twaina, E. Stoweovej, Melwilla, J. Londona. Ako nedôsledný edičný čin hodnotí O. Sliacky (o výklad ktorého sa pri sumarizovaní prekladov v 50. rokoch opierame, c. d.) preklad *Alice v krajine zázrakov*: v roku 1959 vyšlo toto dielo anglického matematika L. Carrolla v značne naturalizovanej podobe v preklade Šarloty Baránikovej a Kristy Bendovej pod názvom *Elenkine dobrodružstvá v Divotvornej krajine a Zrkadlovom paláci*. Pozitívnym momentom bol však preklad *Rozprávok* (1956) H. CH. Andersena z originálu a preklad diela G. Rodariho *Obrázky a bájky* (1956); Rodariho ďalšie rozprávky si do nášho kontextu našli cestu až v nasledujúcich desaťročiach.

Prítomná publikácia prináša závery z výskumu kolektívu riešiteľov, ktorí sa zamerali na preskúmanie prekladov inonárodných kníh pre deti a mládež do slovenčiny, vydaných v priebehu 60. rokov 20. storočia. Autori jednotlivých kapitol vychádzajú z konštatovania doposiaľ citovaného literárneho historika: *„V 60. rokoch sa prekladová tvorba podobnými činmi* (t. j. prekladmi diel, ako boli Carroll, Andersen, Rodari a pod. – pozn. Z. Stanislavová) *prezentuje systémovo. Okrem štandardných prác vychádzajú i diela reprezentatívne a v tvorivých prekladoch.*" (Sliacky, c.d., s. 250).

Ak teda podľa citovaného komentára o prekladovej literatúre platí, že *„Päťdesiate roky sú v tomto zmysle obdobím stagnačným.*" (ibid.), potom ***základná výskumná otázka*** znela: ***Do akej miery obstojí tvrdenie, že 60. roky 20. storočia boli „zlatým vekom" nielen pôvodnej slovenskej, ale aj prekladovej literatúry pre deti a mládež?*** So zreteľom na motto, ktorým je uvedená táto práca, podujal sa teda kolektív autorov nanovo (presnejšie by bolo azda povedať: vôbec prvýkrát v histórii slovenskej literárnej tvorby pre deti a mládež) systémovo, ako komplex prečítať prekladovú literárnu tvorbu 60. rokov 20. storočia so zámerom sledovať okrem literárnej umeleckej úrovne prózy, poézie a drámy pre deti a mládež a miery ich inšpiratívnosti pre domáci kontext a (in)kompatibility s ním aj výtvarnú stránku dobovej prekladateľskej produkcie. V tomto zámere, aj v použitej metodológii výskumu sa predložená publikácia zásadne líši od doterajších výskumov orientovaných na svetovú literatúru pre deti a mládež na Slovensku (Z. Klátik: *Svetová literatúra pre mládež*, 1978; J. Poliak, E. Tučná, E. Preložníková: *Literatúra pre deti a mládež*, 1987) i v Čechách (V. Řeřichová, I. Dorovský: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*, 2007; *Slovník autorů literatury pro děti a mládež* I, 2007; V Řeřichová, J. Sladová, K. Váňová, K. Homolová: *Literatura pro děti a mládež anglicky mluvících zemí,* 2008).

Heuristický výskum materiálu vyúsťuje do predloženej vedeckej monografie, ktorá prináša odpovede na nasledujúce čiastkové otázky, odvíjajúce sa od základnej výskumnej otázky: Ktoré národné literatúry a v akej proporčnosti sa stali zdrojom výberu textov na preklad v sledovanom desaťročí? Ktoré žánre sa stali prekladateľsky najatraktívanejšími a aké súvislosti sa ukazujú medzi hodnotovým a žánrovým profilom prekladovej literatúry a domácej spisby? Aké antropologické hodnoty boli v prekladoch preferované? Aká bola úroveň estetických kvalít textov preložených do slovenčiny? Aká bola úroveň ilustračnej stránky prekladaných textov a aký bol podiel slovenských ilustrátorov na ilustrovaní prekladov?

Odpovede na tieto otázky sú v predloženej monografii formulované na základe prevažne literárnohistorických, sčasti literárnoteoretických výskumných metód. Prvé tri kapitoly vedeckej monografie (Z. Stanislavová, A. Mitrová, M. Tokár), poskytujú panoramatický pohľad na preklady prózy, poézie a drámy do slovenčiny a na ilustračnú prax vo vzťahu ku preloženým knihám. V tomto kontexte je v rámci prvej kapitoly (Z. Stanislavová) najväčšia analytická pozornosť venovaná spoločenskej próze a autorskej rozprávke, teda žánrom, ktoré boli v prekladoch zastúpené po kvantitatívnej a aj po kvalitatívnej stránke najbohatšie; okrem nich viac priestoru dostala dobrodružná literatúra, ktorá popri predchádzajúcich dvoch žánrových okruhoch zažívala v sledovanom desaťročí najväčší rozkvet. Špeciálna pozornosť je v druhej kapitole (A. Mitrová) venovaná dramatickej tvorbe, pričom sa však výskum zámerne obmedzil len na knižne publikované divadelné hry. Toto obmedzenie bolo spôsobené dvoma okolnosťami: jednak nesmierne veľkou časovou náročnosťou takého výskumu, ktorý by vzal do úvahy aj rozhlasovú a televíznu tvorbu, jednak zložitou dostupnosťou pramenných dokumentov k rozhlasovej a televíznej tvorbe (výskum týchto oblastí zostáva teda ako výzva pre budúce bádanie). Tretia kapitola (M. Tokár) ponúka profil ilustračnej stránky kníh pre deti a mládež, ktoré boli preložené do slovenčiny. Vo štvrtej kapitole je analyticko-interpretačná pozornosť autorov sústredená na dva z dobrodružne orientovaných žánrov (P. Karpinský – science-fiction, D. Lešková – detská detektívka). Tento výber je podmienený najmä skutočnosťou, že pri syntetizujúcich literárnohistorických reflexiách domácej literatúry pre deti a mládež bývajú tieto (čitateľsky preferované) žánre pre svoju slabú rozvinutosť spravidla na okraji pozornosti; možnosť sledovať ich vývinové peripetie sa preto javila ako zaujímavá. V tejto súvislosti podotknime, že vzhľadom na pomerne slabú „účasť" detskej prekladovej detektívky v profile prekladovej literatúry 60. rokov u nás nie je od veci ani prevažne genologicko-teoretický prístup D. Leškovej k výskumnému materiálu (teda metodologicky odlišný od prístupu ostatných autorov), pretože ozrejmuje žánrový charakter detskej detektívky v dobovom slovenskom kontexte detskej literatúry. Napokon piatu kapitolu publikácie tvoria dva interpretačné pohľady (R. Rusňák a M. Andričíková) na vybrané prekladové diela zo žánrovej oblasti autorskej rozprávky, ktorá v rámci sledovaného problému najvýraznejšie obohatila kontext čítania slovenských detí o diela s nadčasovou platnosťou a hodnotou. Interpretované rozprávkové texty sú vybrané tak, aby boli zastúpené diela, ktoré v podstate kanonizujú hodnotovú i poetologickú tvár kvalitnej autorskej rozprávky 60. rokov, reprezentujú niekoľko rozličných žánrových variantov a majú svoj pôvod vo východnej i v západnej zóne v tom čase ideologicky rozdeleného sveta. Explicitné sumarizujúce konštatovania prináša záver monografie.

To, čo autori publikácie ponechali bokom od svojho výskumného záujmu, je charakter a kvalita prekladu jednotlivých literárnych diel. Tejto otázky sa dotkli iba príležitostne, v prípadoch, ktoré sa ukázali určitým (pozitívnym či negatívnym) spôsobom zvlášť príznakové. Dané kritérium totiž spadá už do oblasti teórie prekladu, ktorá nie je doménou a ani cieľom výskumu riešiteľov projektu.

Predložená vedecká monografia otvorila systematický výskum prekladov svetovej literatúry pre deti a mládež do slovenčiny, realizovaný na základe návratu „ad fontes", priamo k autentickým (v mnohých prípadoch dnes už veľmi ťažko dostupným) prameňom vydaným v sledovanom decéniu, ktorý bude pokračovať výskumom ďalších desaťročí. Jeho závery dokreslia profil vývinového pulzu pôvodnej slovenskej detskej literatúry, rekonštruovaný doterajším literárnohistorickým výskumom pôvodnej tvorby.
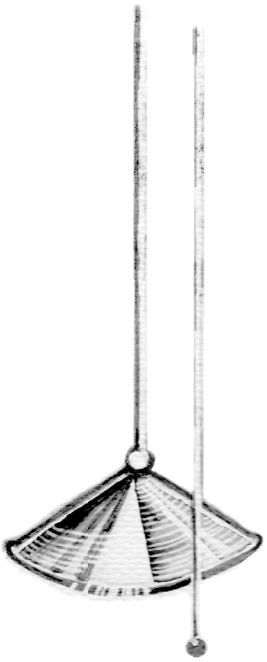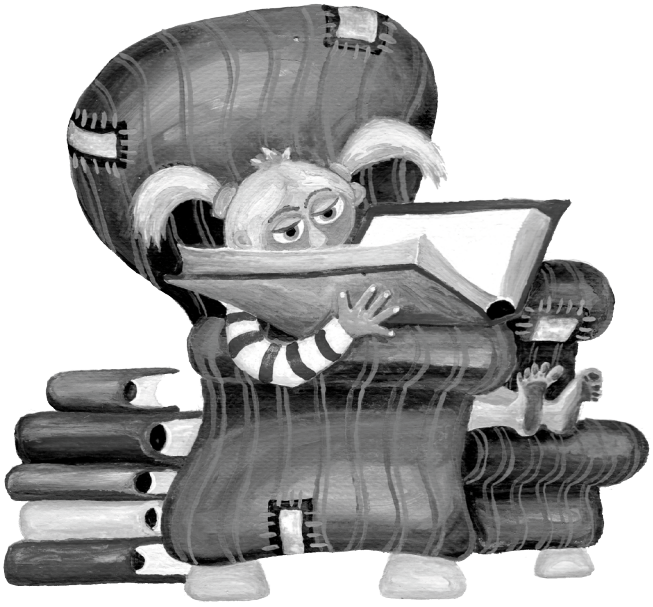
Zuzana Stanislavová